

بررسی و بیان انواع مقالات و مطالب قابل چاپ در یک نشریه علمی

چکیده: واژه تولید علم شامل انتشار نظریه‌ها، متدها و متدلوژی‌ها است که در نشریات معتبر در بونه ارزیابی داوران متخصص قرار گرفته، از طریق شاهراه‌های اطلاع‌رسانی به اطلاع پژوهشگران می‌رسد، و سپس مورد استناد قرار می‌گیرد. تولید علم، اولین بار در مقاله علمی تجلی می‌یابد و ترویج آن از همان جا صورت می‌گیرد. از این رو نشریات علمی بستر مناسب و تجلیگاه یافته‌های علمی هستند.

این مقاله به دنبال تعیین و بررسی چارچوب معین محتوایی برای نشریات علمی تخصصی است. بنابراین مقاله و انواع نشریات علمی تعریف شده و در ادامه انواع مقالات علمی و روش اجتهادی به عنوان روش تولید علم و مقاله‌نویسی در حوزه‌های علمیه بیان شده و در نهایت دسته‌بندی‌های مختلف مقاله و انواع رتبه‌بندی نشریات، مورد بررسی قرار گرفته است. در پایان با توجه به رتبه نشریات علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی، مطالب و مقالاتی که هر نشریه با توجه به رتبه و جایگاه علمی خود می‌تواند منتشر کند، مشخص شده است.

کلیدواژه‌ها: مقالات علمی، روش اجتهادی، رتبه‌بندی نشریات علمی، نشریه علمی - پژوهشی، نشریه علمی - ترویجی.

* دانش‌آموخته حوزه علمیه و پژوهشگر واحد نشریات علمی.

تولید و اشاعه یافته‌های علمی محققان و صاحب‌نظران معمولاً در قالب نوشته و مانند آن است. در قدم اول یافته‌های علمی باید نوشته شود؛ چون علم با نوشتن ثبت می‌شود و آنچه در ذهن افراد است، هر قدر که دقیق و علمی باشد، تا زمانی که با نوشتن در اختیار جامعه علمی قرار نگیرد، فاقد هر گونه ارزش است. دانش با نوشتن ثبت می‌شود، آن گاه توسط داوران تأیید و ارزیابی می‌گردد. هنگامی که دانش به صورت مقاله علمی درآید و در یک مجله معتبر علمی به چاپ برسد، در مخزن علوم جهان قرار می‌گیرد و هر کسی به فراخور حال، از آن استفاده می‌کند.

نقش روزافزون نشر در مبادلات فرهنگی و اجتماعی جوامع، نشریات را به مثابه ابزاری مؤثر در عرصه مبادلات علمی، بیش از پیش مطرح ساخته و اکنون شاهد انبوه نشریات علمی هستیم. همچنین با گسترش اینترنت و IT، مجلات الکترونیکی نقش جدی و مهمی در عرصه نشریات پیدا کرده‌اند. از این روی عرصه نشریات و مقالات علمی به دنبال آن است تا تازه‌ترین پیشرفت‌ها و نظریات علمی را در چارچوبی معین و روشمند عرضه دارد.

امروزه نوشتن مقاله در نشریات علمی، سخت‌تر از گذشته است. ارزش مقالات در جامعه علمی، توسعه و گسترش علوم و ارتباط دانشمندان از طریق نشریات علمی، سبب شده تا بر تعداد نویسندگان مقاله علمی در موضوعات مختلف افزوده شود. در نتیجه نسبت افرادی که می‌نویسند، در قیاس با افرادی که می‌خوانند، بیشتر از گذشته شده است. اما یک نشریه علمی چگونه باید کار کند تا در عرصه گسترده دانش، مقبولیت و مرجعیت پیدا کند؟ «نشریه علمی در هر موضوعی که کار می‌کند و هر رتبه‌ای که دارد، در صورتی رواج و مقبولیت پیدا می‌کند که بتواند توجه و اعتماد محققان، نویسندگان و صاحب‌نظران فن را بخود جلب کند.» (فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۱۳) مجله علمی زمانی اعتماد دانشمندان را به خود جلب می‌کند که براساس چارچوب‌های معین و استانداردهای علمی رفتار کند. برای مشخص شدن این

چارچوب‌ها، به بررسی عرصه نشریات علمی و کارکرد آنها نیاز است. کارکرد عمده نشریه علمی، ارتباط علمی و اشاعه اطلاعات است. بنابراین یک نشریه علمی، علاوه بر فعالیت‌های تحقیقی و چاپ مقالات علمی، به نشر اطلاعات جاری، حاوی تازه‌های نشر، نقد کتاب و مانند آنها نیز اقدام می‌کند. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۳۹)

این مقاله با بررسی و تعریف انواع مقاله، نشریات علمی و رتبه‌بندی نشریات علمی، در صدد است تا انواع مطالب و مقالاتی را که هر نشریه علمی با توجه به جایگاه و رتبه علمی خود می‌تواند منتشر کند، بیان نماید.

مقاله علمی

مقاله، نوشتاری کوتاه از ۱ تا ۳۰ صفحه است که نویسنده در آن دیدگاه‌ها، یافته‌ها و تجربه‌های ذهنی خود را درباره یک مسئله به بحث می‌گذارد. در تعریف مقاله گفته‌اند: «مقاله نوشتاری توضیحی است که یک بخش مستقل از روزنامه یا مجله به شمار می‌رود.» (فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۷۵) دائرةالمعارف بریتانیکا در تعریف مقاله آورده است: «مقاله انشایی است که در مورد موضوعی معین بحث می‌کند. نویسنده باید حدود موضوع را رعایت کند و با رسایی و روشنی آن را توضیح دهد.» (پژوهش و هوزه، ش ۲۹، ص ۱۷۳)

مقالات علمی در اواسط قرن هفدهم، از مکاتبات خصوصی بین دانشمندان آغاز شد. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۱۶) با رشد علم و ارتباطات در قرن هجدهم، مقاله‌نویسی رونق بیشتری گرفت و مقاله‌نویسان برجسته‌ای ظهور کردند که درباره موضوعات زیبایی‌شناسی، فلسفه، ادبیات و تاریخ می‌نوشتند. نویسندگان این مقالات پژوهش‌های خود را بیشتر در قالب «گزارش یک خبر علمی» انتشار می‌دادند. (ریافت، ش ۸، ص ۵۸) با توسعه علم، نگارش مقاله‌های غیررسمی مفرح و خودمانی از اواخر قرن بیستم رو به افول گذاشت، و همزمان نگارش مقاله‌های نظری، انتقادی، ادبی و فکری با ساختار فعلی^۱ به‌ویژه در نشریات علمی رواج یافت. (فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۷۵)

۱. چکیده، مقدمه، متن، نتایج.

مقاله به شکل امروزی در زبان فارسی از عصر مشروطه با ظهور مطبوعات و روزنامه‌نگاری پدیدار شد. علامه دهخدا که خود از روزنامه‌نگاران عصر مشروطه بود، در لغت‌نامه در ذیل کلمه مقاله نوشته است: «نوشتار کوتاه که برای روزنامه می‌نویسند.» (فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۷۶)

در قدیم مقاله به فصلی از کتاب یا آغاز کتاب اطلاق می‌شده است. همچنین اصطلاح «مقالات» برای کتاب‌هایی به کار می‌رفت که در آن گفتار کوتاه بزرگان گردآوری می‌شد؛ مانند مقالات شمس تبریزی، مولانا (فیه مافیه). این کتاب‌ها حاوی گزیده‌ای از سخنان عارفان و مشایخ است که از یک جمله تا بند صفحه را در بر می‌گیرد. در قدیم نوشته‌های کوتاهی را که به یک موضوع واحد اختصاص می‌یافت و جنبه علمی داشت «رساله» می‌نامیدند. رساله علمی، برخی از ویژگی‌های مقاله را دارا است؛ مانند رسائل اخوان الصفا و رساله مخارج حروف. امروزه در زبان فارسی مقاله را معادل اصطلاحات (article, essay) و بعضاً (research paper) به کار می‌برند. مقاله‌نویسی نیز مانند همه گونه‌های نوشتاری همگام با رشد تمدن دچار تحول شده است. امروزه مقاله‌های علمی تقریباً در همه رشته‌های علمی یگانه مرجع اصیل دانش و آگاهی به شمار می‌روند. در روزگار ما مقاله به یک رسانه آموزشی^۱ بدل شده است؛ به گونه‌ای که پژوهشگران از این فرم نوشتاری برای انتشار دستاوردهای پژوهشی، علمی، مقاصد آموزشی و انتقال دانش خود استفاده می‌کنند. (فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۷۷)

با گسترش شاخه‌های علمی و تخصصی شدن مطالعات و ضرورت انتشار یافته‌های علمی جدید، روز به روز مقاله علمی در دنیای امروز، نقش جدی تری پیدا می‌کند. می‌توان گفت این روزها مقاله به یگانه رسانه معتبر مراکز علمی بدل شده، به گونه‌ای که هر مقاله علمی حکم یک واحد تحقیق را دارد. با پیش رو بودن چنین افقی، عرصه نشریات و مقالات علمی در پی آن است، که جدیدترین نظریات و پیشرفت‌های علمی را در چارچوبی معین و روشمند به محققان و اندیشمندان عرضه کند.

1. pedagogical tool.

همگام با پیشرفت و توسعه علم، تکنولوژی و ارتباطات، حوزه‌های علمی به‌عنوان نهادی که پاسخگویی و نوآوری و نظریه‌پردازی و تولید علم در زمینه علوم اسلامی را هدف خود قرار داده است، بستر تازه‌ای پیش روی خود می‌بیند؛ یعنی امکان ارتباط با جهان، نشریات تخصصی دینی، می‌توانند به‌عنوان یکی از بهترین راه‌های انتقال مفاهیم دینی، پاسخ به شبهات، تولید، توسعه و ترویج دین بین مردم در کشور و جهان نقش مهمی ایفا نمایند.

گروه‌بندی مقاله‌های علمی

تقسیم‌بندی انواع مقاله علمی براساس معیارها و روش‌های گوناگونی انجام می‌گیرد. کتاب‌ها و مقالاتی که در این زمینه وجود دارد، براساس روش خاص خود، مقاله علمی را تقسیم‌بندی کرده‌اند. در این فصل ابتدا چهار روش و ملاک تقسیم‌بندی مقالات را بیان کرده و سپس تقسیم‌بندی رایج و مرسوم مقالات علمی را براساس اهداف پدیدآورنده، ملاک و معیار بحث خود قرار می‌دهیم.

گروه‌بندی مقاله‌های علمی براساس معیارها زیر صورت می‌گیرد:

یک. از لحاظ موضوع: مقاله تاریخی، فلسفی، ادبی، انتقادی، سیاسی، اجتماعی

و... (فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۷۸)

دو. از نظر هدف: مقاله آموزشی، ترویجی، توصیفی، توضیحی، مروری و...

(حری، ۱۳۸۵، ص ۱۸۰؛ فتوحی، همان)

سه. از لحاظ طول نوشته: مقاله‌های بلند و کوتاه. (حری، ۱۳۸۵، ص ۱۷۹)

چهار. براساس نوع لحن: مقاله رسمی و غیر رسمی. (حری، همان؛ فتوحی، همان)

انواع مقاله‌های علمی

مقالات علمی مندرج در مجلات، برحسب چگونگی تدوین، نوع مخاطبان، اهداف پدیدآمده و اینکه برای چه نوع بستر انتشاراتی در نظر گرفته شده‌اند، دارای انواع مختلفی است. هر کدام از این انواع، ویژگی‌های خاص خود را دارد و می‌بایست

هر یک در موضع مناسب خود مورد استفاده قرار گیرند. (حری، ۱۳۸۵، ص ۱۷۵) البته این تقسیم‌بندی دارای تداخل فراوان است^۱ و گاه تشخیص مرز میان آنها بسیار دشوار است. از آنجایی که در ارزش‌گذاری‌های مراکز ذی‌ربط در پژوهش و نگارش، این دسته‌بندی رایج است، اشاره به آن لازم است. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۲۱؛ حری، ۱۳۸۵، ص ۱۸۱)

مقالات علمی مندرج در مجلات براساس هدف پدید آمده شامل موارد زیر است:

۱. مقاله پژوهشی (پژوهشی اصیل، تحقیقی)^۲

به مقاله‌ای گفته می‌شود که محقق به بررسی مسئله‌ای نو و برخاسته از پژوهشی نوین می‌پردازد که خود انجام داده و متکی بر یافته‌های دیگران نیست. این نوع مقاله به دلیل آنکه یافته‌های پژوهش انجام یافته را منعکس می‌کند «گزارش تحقیق»^۳ نیز خوانده می‌شود. گزارش تحقیق در طرح‌های تحقیقاتی برنامه‌دار، بسته به روند پیشرفت کار در چارچوب مصوب، دارای اقسام گوناگونی است. (قراملکی، ۱۳۸۶، ص ۲۵؛ حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۲۱) در تعریف دیگری آمده است: «مقاله پژوهشی مقاله‌ای است که از جست‌وجوی دقیق و سامان یافته در یک یا چند موضوع مشخص و محدود حاصل آمده باشد. بنابراین، کاری است مستقل و متفاوت با کارهای پیشین و مشابه. چنین نوشته‌ای هرگز خلاصه‌ای یا چند مقاله و کتاب نیست. مقاله تحقیقی نه بیان خام عقاید، احساسات و نظرات شخصی است و نه آمیزه‌ای از عقاید و احساسات دیگران؛ گرچه بر منابع پیشین تکیه دارد، اما به سبب دیدگاه‌های ویژه‌ای که پژوهنده برمی‌گزیند، کاری است جدید و اصیل.» (حری، ۱۳۸۵، ص ۳۲ و ۳۳) پژوهش، فرایند پردازش اطلاعات است که مسئله‌ای نوین را مورد مطالعه قرار

---

۱. برای کاستن از برخی تداخل‌ها در این مقاله سعی شده است که تمام اسامی مشترک یک مقاله، براساس میزان رواج آنها گردآوری شود.

2. original research.

3. research report.

می‌دهد و در صورت اثربخشی به نظریه‌ای نوین و تولید علم می‌انجامد.

نیازهای پژوهشی فراوانی در همه رشته‌های مختلف مطالعات دینی وجود دارد که محتاج پژوهش‌های اصیل هستند. از جمله این نیازها می‌توان به نیازهای جدید در عرصه حکومت‌داری، تدوین متون درسی حوزه و دانشگاه، بومی‌سازی علوم انسانی، پاسخگویی به شبهات، دفاع از ارزش‌ها و تأمین نیازهای فکری دینی جهان اسلام و جامعه جهانی در عرصه‌های مختلف اشاره نمود. نیازهای زندگی دینی در دنیای جدید، این اقتضا را دارد که به پژوهش و تحقیق برای یافتن پاسخی متناسب با نیازهایمان بپردازیم. (پژوهش و حوزه، ش ۲۹، ص ۱۹۰) در این بخش، به اختصار درباره روش تولید پژوهش اصیل در حوزه‌های علوم دینی سخن به میان آوریم.

رشته‌های مختلف علوم در راه و روش تولید علم با هم تفاوت‌هایی دارند. در علوم فنی، مهندسی و تجربی و زیرشاخه‌های آنها، تولید اغلب در آزمایش‌ها، تکنولوژی، اختراعات و... بروز و ظهور دارد. اما در علوم اسلامی و انسانی وضع به گونه دیگری است. تولید دانش هیچ‌گاه به شکل تجربی و ملموس ظهور ندارد.

دین مبین اسلام به عنوان دین کامل و جامع برای تمامی شئون زندگی اجتماعی، اخلاقی، فرهنگی، رفتاری پیروان خود، برنامه‌های لازم را به همراه آورده است. از این رو دین‌داران باید در فکر کشف راهی باشند، تا بتوانند به قوانین و برنامه‌های دین پی ببرند. برای اطلاع از دستورات و آموزه‌های دین چاره‌ای جز رجوع به منابع دین، یعنی کتاب و سنت نداریم. دلایل کشف آموزه‌های دینی از منابع مذکور عبارت‌اند از کتاب، سنت، اجماع و عقل.

اجتهاد در طول تاریخ شیعه راه پرفراز و نشیبی را طی کرده است و گشوده بودن این باب، یکی از ویژگی‌های بارز مذهب تشیع است. آنچه به اهمیت و ارزش اجتهاد افزوده این است که امروزه اجتهاد محدود به حوزه دین و فقه مصطلح نشده است و در همه عرصه‌های علوم و معارف دینی از قبیل اخلاق، کلام و علوم انسانی جاری است. بنابراین هر گاه از طریق منابع و ادله اسلامی ضرورت و جواز شرعی و عقلی موضوعی علمی را استخراج کنیم، از روش اجتهادی استفاده کرده‌ایم. (حوزه و دانشگاه، ش ۵۰، ص ۱۱) این

روش، روشی است که مجتهدین ما برای حل مسائل با توجه به شناخت از زمانه، موضوعات جدید و مستحدثه، مسائل نوظهور و درک صحیح از هندسه معرفتی جهان، برای پاسخ دادن به نیازهای جامعه دینی از آن بهره می‌برند. (پژوهش و حوزه، ش ۱۲، ص ۵۲)

۲. مقاله مروری فراگیر^۱

برخی مسائل و زمینه‌های مطالعاتی در طول تاریخ به علت ارائه دیدگاه‌های مختلف، هویت تاریخی پیدا می‌کنند و ماندگار می‌شوند. چنین نظریه‌های ماندگاری را که افراد زیادی پیرامون آن بحث و گفت‌وگو کرده‌اند و نتایج جدیدی براساس آنها به دست آورده‌اند، مقاله مروری فراگیر می‌گویند. گاهی نشریات علمی-پژوهشی این نوع مقاله را با مقاله مروری اشتباه می‌گیرند و از چاپ آن خودداری می‌نمایند؛ در حالی که براساس استانداردهای جهانی چنین مطالعاتی هم‌اگر پژوهش‌های اصیل است. (قراملکی، ۱۳۸۶، ص ۳۳؛ فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۸۵)

مقاله مروری فراگیر از اثربخش‌ترین مقالات در عرصه دین‌پژوهی است و در زمینه‌های مختلفی مؤثر است. برای مثال با بررسی تمامی دیدگاه‌های علمای دین پیرامون یک موضوع فقهی یا اصولی، می‌توان به نظرات جدیدی متناسب با اقتضات زمانه رسید. غالب جلسات موفق درس خارج در فقه و اصول با رهیافت مروری فراگیر به طرح مسائل می‌پردازند. (قراملکی، ۱۳۸۶، ص ۳۳)

۳. مقاله نظری^۲

این نوع مقاله به مقاله تحلیلی^۳ نیز شهرت دارد. مقاله نظری یا تحلیلی به منظور بسط و گسترش اندیشه یا نظریه و یا به کارگیری یک روش تازه نوشته می‌شود. مؤلف

1. over review.
2. theoretical article.
3. analytical article.

با بهره‌گیری از منابع پیشین به‌ویژه مقاله‌های مروری و گزارش تجربی، نظریه تازه‌ای، در رشته تخصصی خود مطرح می‌کند.

در این مقاله مؤلف گاه نظریه‌های موجود را تحلیل می‌کند و گسترش می‌دهد و یا با دلیل و مستندات تازه، برتری آنها را بر دیگر نظریه‌ها نشان می‌دهد یا آن را مورد تردید و تأمل قرار می‌دهد. مقاله‌های مروری و نظری ساختار مشابهی دارند. بخش‌های این دو مقاله معمولاً براساس ارتباط میان اجزا سازماندهی می‌شوند و نه بر اساس نظم تاریخی و زمانی. (فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۸۶) مقاله نظری جهت‌گیری پژوهشی دارد. فرایند گردآوری و پردازش اطلاعات در آن معطوف به حل مسئله است و در صورت کارایی و اثربخشی می‌تواند به نظریه‌پردازی و تولید علم منجر شود. حاصل چنین تحقیقی در مجله‌های علمی-پژوهشی، در داخل و خارج کشور، قابل چاپ است. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۲۲؛ حری، ۱۳۸۵، ص ۱۸۱)

۴. مقاله توصیفی صرف^۱ یا زمینه‌یابی

مشاهده دقیق پدیده‌ها در جامعه مورد تحقیق به منظور معنادادن به جنبه‌های مختلف اطلاعات جمع‌آوری شده را مقاله توصیفی صرف گویند. فرایند تحقیق زمینه‌یابی دارای دو مرحله است: مشاهده دقیق و نزدیک پارامترهای مورد پژوهش در جامعه و جمع‌آوری اطلاعات و معنادادن به امور مشاهده شده. در این نوع مقالات هیچ‌گونه استدلال و قضاوتی صورت نمی‌گیرد و تنها به گزارش آنچه هست، پرداخته می‌شود. این مقالات اطلاعات شایسته‌ای برای پژوهش‌های اصیل فراهم می‌آورند. (قراملکی، ۱۳۸۶، ص ۲۸)

۵. مقاله مروری^۲

مقاله مروری، به نقد، ارزیابی و تحلیل نوشته‌هایی می‌پردازد که قبلاً منتشر شده

---

1. survey research.

2. review article.

است. به عبارت دیگر بازخوانی روشمند یک اثر یا دیدگاه به همراه ملاحظات انتقادی و تکمیلی است که روند پژوهش را در میان نوشته‌های مرتبط با یک موضوع، بررسی و مشخص می‌کند. هدف از این نوع مقاله، علاوه بر اطلاع‌رسانی و ارزیابی، تفسیر موضوع نیز هست. در مقاله مروری فراگیر ما در یک سیر تاریخی تمامی نظریات را بررسی کرده، در نهایت حرف جدیدی می‌زنیم. نقش مهم مقالات مروری راهنمایی به نوشتارهای علمی اصیل است. به همین دلیل دقیق و کامل بودن استنادهای ارائه شده، امری ضروری است. (فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۸۵) مقاله مروری معمولاً به وسیله نویسنده‌ای تهیه می‌شود که با متون و نوشته‌های رشته خود آشنا است و به مسئله مورد بررسی نیز احاطه کامل دارد. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۲۲؛ جری، ۱۳۸۵، ص ۱۸۲)

۶. تصحیح آثار

هر متنی قبل از چاپ در دو مرحله دچار تغییر می‌شود: یکی در مرحله ویراستاری و دیگری در مرحله مقابله و اصلاح واژگان. اما در گذشته وضع به شکل دیگری بوده و پیشینیان ما با ویراستاری و چاپ سروکاری نداشتند. هنگامی که نویسنده‌ای کتابی را می‌نوشت، عده‌ای کاتب شروع به رونویسی از روی نسخه اصلی می‌نمودند تا چند جلد از یک نسخه آماده شود. این چنین کتابی از نسلی به نسل دیگر منتقل و در بستر تاریخ ماندگار می‌شد. اما در این بین از روی کتابی و نسخه‌ای بارها رونویسی صورت می‌گرفته و در طول زمان گاهی نسخه اصلی مفقود می‌گردید. غالباً آنچه به دست ما رسیده یک یا چندین نسخه از نسخه‌هایی است که کاتبان مختلفی در زمان‌های گوناگون نگاهشته‌اند و این نسخه‌ها گاه یکسان و مشابه نیستند. این ناهمگونی شاید به تفاوت علمی کاتبان یا میزان دقت، توجه، حوصله و... آنها برگردد.

این تفاوت در نسخه‌ها سبب پیدایش دانش و فن تصحیح متون شده است. این دانش در اصطلاح یک دسته از معلومات و روش‌ها است که با به کار بستن آنها سعی در نزدیک‌تر شدن به متن اصلی نویسنده را دارد. (پژوهش و حوزه، ش ۱۰، ص ۱۲۴)

مصحح برای موفقیت در کارش باید «کل دوره حیات یک سند، از زمان پیدایش

اصل آن تا زمان آخرین نسخه بدل آن، از جنبه‌های متفاوتی مانند فضای فکری، اجتماعی و سیاسی آن دوره، محیط اجتماعی پیدایش آن و وضعیت زندگی صاحب اثر و شرایط کاتبان هر دوره را مورد بررسی قرار دهد» تا بتواند اشتباهات عمدی و سهوی موجود در متن را شناسایی نموده و در نزدیک‌تر کردن متن به نسخه اصلی موفق باشد. (همان، ص ۱۲۵)

آثار دست‌نویس زیادی در حوزه علوم دینی موجود است که بخشی از میراث علمی، دینی و فرهنگی ما است. برای تصحیح یک اثر نیاز به داشتن روش، تخصص و اجتهاد علمی می‌باشد. این کار طی یک فرایند علمی انجام می‌شود که حاصل آن نیز یک مقاله علمی است. میراث علمی حوزه‌های علوم دینی آثار خطی و دست‌نویس زیادی است. این متون کهن و با ارزش نیاز به حفظ، نگهداری و تصحیح دارد و برای رفع اشکالات استتساخی نیاز به بازنویسی دارند. از این روی تصحیح یک اثر در جامعه علمی کاری پرارزش قلمداد می‌شود.^۱

۷. مقاله آموزشی

گاهی با هدف آموزش و انتقال دانش به تدوین مقاله می‌پردازیم. این کار محتاج مطالعه نظام‌مند و نگارش سامان‌دار است. مقاله آموزشی می‌تواند بر حسب گروه‌های سنی مخاطبان و یا تخصص و عدم تخصص آنان تنوع یابد. اثربخشی این نوع فعالیت‌های علمی بیش از همه در گروه تخصص نویسنده در زمینه مورد بحث و برخورداری او از فن نویسنده است. چنین فعالیتی فاقد جهت‌گیری پژوهشی است و به تولید علم نمی‌انجامد، بلکه جهت‌گیری آن انتقال اطلاعات و آموزش است. (قراملکی، ۱۳۸۶، ص ۴)

در حوزه دین مجرای انتقال شفاهی اطلاعات و مفاهیم دینی جایگاه ویژه‌ای دارد. انتقال معارف و مفاهیم دینی از طریق وعظ و خطابه یکی از روش‌های متداول

۱. براساس آیین‌نامه ارتقای اعضای هیئت علمی، تصحیح آثار دست‌نویس و خطی حداکثر ۱۰ امتیاز دارد.

و سستی است که جایگاه خاصی در میان مردم، به ویژه در مناسبت‌های مذهبی دارد. سخنرانی‌های مذهبی پیرامون موضوعات گوناگونی از قبیل درس اخلاق، تفسیر، بحث تاریخی، اعتقادی و سخنرانی‌های موضوعی پیرامون مسائل روز و... می‌باشد. مردم از طریق این مجالس به اطلاعات دینی مورد نیاز خود دست یافته و مسائل و شبهاتشان را برطرف می‌کنند. برای رفع محدودیت‌های انتقال شفاهی سخنرانی‌های علمی، موضوعی خاص را به صورت کتاب گردآوری می‌نمایند تا در دسترس عموم مردم قرار گیرد. بعضی از کتب شهید مطهری از قبیل توحید و نبوت یا تقریرات درس‌های خارج از این جمله‌اند. با توجه به ویژگی‌های مقاله نسبت به کتاب، بهتر است سخنرانی‌ها و درس‌های اساتید به صورت مقاله آموزشی تدوین شود تا سهولت و سرعت انتقال معارف و حل شبهات در جامعه افزایش یابد.

۸. مقاله ترجمه‌ای

مقاله ترجمه‌ای، برگردان سلیس، روان و دقیق مقاله‌ای از زبانی دیگر به زبان آشنا است که از فعالیت‌های علمی مهم است. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۲۳) زبان اصلی و علمی دین، عربی است. دانشمندان و علمای دینی آثار خود را بیشتر به زبان عربی می‌نویسند. با توجه به گسترش اسلام در دنیا لازم است تا بعضی متون دینی و آثار فاخر اسلامی به زبان‌های مختلف ترجمه شود، تا در دسترس عموم قرار گیرد. ترجمه متون مهم و مؤثر از زبان فارسی و عربی به زبان دیگر نیز ضرورت دارد؛ زیرا غالباً ترجمه آثار دانشمندان مسلمان تا قرن هفتم به سایر زبان‌های دنیا ترجمه می‌شده و آثار متعلق به سده‌های بعد غالباً ترجمه نشده‌اند. بسیاری از دانشمندان مغرب‌زمین، پایان اندیشه فلسفی و منطقی مسلمانان را ابن رشد می‌دانند. (قراملکی، ۱۳۸۶، ص ۳۵)

۹. مقاله اطلاع‌رسانی

هرگاه مطالعه‌ای موضوع محور باشد و پس از تتبع فراوان به نتایج قابل اعتمادی دست پیدا کند که پیش از این معلوم نبودند، مطالعه دارای کشف و نوآوری است و به

آن مقاله اطلاع‌رسانی گویند.

مقالات اطلاع‌رسانی را براساس سبک، روش و حاصل کار می‌توان به مقالات دانشنامه‌ای (دائرةالمعارفی) و گردآوری (تالیفی) تقسیم کرد.

۱-۹. مقاله دانشنامه‌ای: ^۱ مقاله دانشنامه‌ای یا دائرةالمعارفی دربارهٔ یک موضوع واحد با تکیه بر اطلاعات روشن و طبقه‌بندی شده با هدف اطلاع‌رسانی نوشته می‌شود. مؤلف مقاله دانشنامه‌ای، اطلاعات جامعی دربارهٔ موضوع از منابع موثق گردآوری می‌کند و با ترکیب و تلخیص آنها فشرده‌ای از معتبرترین اطلاعات را دربارهٔ هر مدخل به نگارش در می‌آورد. سبک نگارش را دائرةالمعارف‌ها مشخص می‌کنند. دانشنامه‌نویسان کمتر در پی پژوهش‌های ابتکاری‌اند. آنها بر اطلاعات موثق و دانش تثبیت شده و مقبول اهل علم، اصرار دارند. بنابراین تکیه بر منابع اصیل از اصول اساسی مقاله دانشنامه‌ای است. (فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۸۱) یکی از نیازهای علمی نوین جامعهٔ دینی دائرةالمعارف‌های دینی در موضوعات مختلف است. ^۲ از این روی نقش مؤثر این مقالات در گسترش مفاهیم دینی غیر قابل انکار است.

۲-۹. مقاله گردآوری (تالیفی): این نوع نوشتار صرفاً به گردآوری و انعکاس نظرات متفاوت و مختلف دربارهٔ یک موضوع خاص می‌پردازد و درواقع کار نوی را عرضه نمی‌کند. تفاوت آن با مقالهٔ تحلیلی آن است که به ارائه نظریه جدیدی منتهی نمی‌شود و اختلافش با مقاله مروری آن است که الزاماً به سنجش و ارزیابی کلیه آثار پیشین نمی‌پردازد. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۲۳) ارزش چنین مقاله‌هایی می‌تواند در نوع تقسیم‌بندی و طبقه‌بندی مطالب و نحوهٔ معرفی آنها باشد. (حری، ۱۳۸۵، ص ۱۸۳؛ فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۸) طلاب علوم دینی برای اینکه به ورزیدگی لازم جهت پژوهش‌ها و بحث‌های علمی در سطوح بالای حوزه دست یابند، نیاز به تسلط به تمامی آرا و نظرات مهم صاحب‌نظران آن رشته دارند. برای این کار به گردآوری و بررسی آرای

1. encyclopedia.

۲. می‌توان به «دائرةالمعارف علوم عقلی» که در مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) در حال تدوین است، اشاره نمود.

آنها می‌پردازند. این کار از کارهای مرسوم طلاب در درس‌های خارج است، که قابلیت چاپ به عنوان مقاله گردآوری را دارد، اما چاپ آنها به صورت مقاله در نشریات مرسوم نیست. (علت این امر نیاز به بررسی جداگانه دارد)

نشریات علمی

برای انتقال حجم وسیع اطلاعات علمی، لازم است مجاری انتقال ویژه‌ای وجود داشته باشد. این مجاری براساس ماهیت و موضوع (علمی، فنی، اقتصادی و...) می‌تواند کارکردها و جایگاه متفاوتی داشته باشد. در حوزه ارتباطات علمی می‌توان از کتب، گزارش‌ها، گردهمایی‌ها، مجلات و... به عنوان مهم‌ترین مجرای ارتباطی نام برد. در این میان انتشارات علمی از نقش ویژه‌ای برخوردارند و بین انتشارات علمی، مجلات امتیازهای خاصی دارند که آنها را از سایر مجاری علمی متمایز می‌کند؛ (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۳۱) از جمله:

۱. سرعت انتشار نشریات علمی؛ فاصله انتشار نشریات علمی از کتاب و گزارش‌های علمی کوتاه تر است.

۲. ادواری بودن نشریات علمی؛ مجلات علمی در فواصل کوتاه و معین به طور منظم چاپ می‌شوند و آخرین دستاوردهای علمی را معرفی می‌کنند.

۳. تنوع کمی و کیفی.

۴. ارزیابی توانایی‌های علمی پژوهشگران رشته‌های مختلف علمی.^۱

۵. سمبلیک بودن آنها؛ دانشگاه‌ها، سازمان‌ها، انجمن‌ها و مؤسسات به منظور ابراز وجود خود و معرفی دستاوردهای سازمانشان اقدام به چاپ نشریات می‌کنند.

بعد از بیان برخی ویژگی‌های نشریات، به تعریف نشریات علمی دینی می‌پردازیم. ابتدا به تعریف نشریه و نشریات علمی می‌پردازیم و ویژگی‌های نشریات علمی را بیان می‌کنیم تا بتوانیم نشریه دینی را بهتر تعریف کنیم. «مجله عبارت است از نشریه‌ای با عنوان مشخص که به صورت شماره‌ها یا جزوه‌هایی پیاپی معمولاً با فاصله زمانی منظم
۱. ویژگی سوم و چهارم مشترک بین کتاب و نشریه است.

و با مدت نامحدود منتشر می شود و حاوی مقالاتی درباره موضوع های گوناگون از نویسندگان مختلف است. مجله می تواند به مبحثی خاص محدود باشد یا دارای مقالات و موضوعات متنوع باشد. « (رهیافت، ش ۸، ص ۱۶)

موضوع مجله می تواند شامل مسائل گوناگون نظری امور داخلی، بین المللی، اقتصادی، علوم پزشکی، ارتباطات، مسائل فرهنگی، امور مذهبی و... باشد. هر مجله ای می تواند چند دسته از موضوعات مختلف را مورد بحث قرار دهد یا اینکه روی یک موضوع خاص به طور تخصصی متمرکز گردد. در این صورت به مجله ای تخصصی بدل خواهد شد. مجلات علمی از این دسته اند. به تعبیری می توان مجلات علمی را این گونه تعریف نمود: «مطالب بدیع و تازه علوم را با روشی خاص بیان و منتقل می کنند. صاحب نظران، مجله علمی را مجموعه دانستی ها و معارف جامعه می دانند که به طور تخصصی و آکادمیک به انتقال آنها می پردازند. « (کیا، ص ۱۵) در تعریفی دیگر از نشریه علمی آمده است: نشریات علمی شامل نشریاتی هستند که به مسائل، موضوعات و مباحث علمی و جدید می پردازند، و مقالات علمی را منتشر می نمایند. به طور کلی، مجله علمی، نشریه ادواری است که دارای ویژگی هایی است که به وسیله آنها از سایر نشریات متمایز می شود. این ویژگی ها عبارت اند از: (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۳۳)

ویژگی های صوری: تسلسل انتشار، دوره انتشار نامحدود، قابلیت دسترسی عمومی، عنوان ثابت، ادواری بودن مجلات علمی (فاصله منظم انتشار)، فواصل کوتاه برای انتشار، ارزان تر بودن نسبی قیمت نشریات نسبت به برخی مجاری ارتباط علمی.

ویژگی های محتوایی: پرداختن به موضوعات علمی و تخصصی، ارائه جدیدترین یافته های پژوهشی در کوتاه ترین زمان، انجام داوری یافته های پژوهشی مورد انتشار، اطلاع رسانی علمی در سطح ملی و بین المللی، چاپ موضوعات و مطالب به زبان ویژه آن علم، ایجاد زمینه اشاعه یافته های پژوهشی و برقراری جریان تبادل اطلاعات علمی. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۳۴؛ رهیافت، ش ۸، ص ۱۷)

با توجه به ویژگی هایی که برشمردیم در یک جمع بندی می توان نشریات علمی

را این گونه تعریف کرد: نشریات علمی یکی از کانال‌های برقراری ارتباط علمی اند که پژوهشگران و دست‌اندرکاران فعالیت‌های علمی را از جدیدترین و معتبرترین یافته‌های پژوهشی آگاه می‌کنند و با توجه به سرعت نشر، ادواری بودن، نقش و کارکرد ویژه‌ای در فرایند اطلاع‌رسانی علمی ایفا می‌کنند. با توجه به تعریف مجله و نشریه علمی، می‌توان نشریه علمی دینی را این گونه تعریف کرد: «نشریه علمی دینی، نشریه‌ای است که در حوزه یکی از علوم دینی یا دانش‌های وابسته و ابزاری آن یا بینارشته‌ای علم دینی و یا ناظر به آرمان‌ها، اهداف و مأموریت‌های حوزه علمیه باشد.» (آیین‌نامه کمیسیون نشریات علمی حوزوی)

انواع نشریات علمی

مجلات علمی دارای سطوح و رتبه‌بندی‌های مخصوص به خود هستند. دو روش عمده رتبه‌بندی برای مجلات علمی، شامل رتبه‌بندی براساس سطح علمی خوانندگان و براساس امتیاز مجله است که آن هم در هر صورت براساس سطح علمی است. نشریات علمی از نظر رتبه شامل شش گروه زیر می‌باشند:

کمترین امتیاز در این گروه‌بندی مربوط به مجلات بدون رتبه علمی و بیشترین امتیاز مربوط به مجلات ISI است. این رتبه‌بندی‌ها ممکن است در طول زمان تغییر کند و مجله‌ای به رتبه بالاتر یا پایین‌تر سقوط کند. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۳۶)

۱. مجله ISI

نشریه‌هایی هستند که از سوی مؤسسه بین‌المللی اطلاعات علمی تحت عنوان ISI طبقه‌بندی و نمایه‌سازی می‌شوند و اطلاعات مفصلی درباره مجله‌های معتبر

۱. براساس رتبه‌بندی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی، گروهی به نام مجله آموزشی و ترجمه‌ای نداریم. شاید این امر به خاطر ماهیت ترویجی مقالات این نشریات است. اما به خاطر اهمیت و جایگاه خاص آنها در نشریات دینی، ما آنها را به طور جداگانه تعریف می‌نماییم.

علمی، مقاله‌ها و نویسندگان آنها ارائه می‌دهد که در پایگاه اطلاع‌رسانی علمی WWW.ISINET.COM قابل رؤیت و دستیابی است. این نشریه‌ها دارای اعتبار علمی بالایی هستند و مقاله‌هایی که در این نشریه‌ها پذیرفته می‌شوند نیز از امتیاز بالایی برخوردارند. (فرامرزی، ۱۳۸۷، ص ۴۷)

مسئولیت ISI فراهم کردن امکان دسترسی به مهم‌ترین تحقیقات علمی دنیا است. به این منظور این مؤسسه مجموعه طبقه‌بندی شده و جامعی از مهم‌ترین و مؤثرترین مجله‌های علمی را تدوین کرده و خود را متعهد به ارزیابی و فهرست‌سازی مجله‌های علمی چاپی و الکترونیک کرده است. شمار مجله‌های ISI ثابت نیست. در حال حاضر بیش از ۱۶۰۰۰ مجله در فهرست ISI قرار دارند. هر سال حدود ۲۰۰۰ مجله جدید مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و حدود ۱۰٪ آنها به فهرست ISI اضافه می‌شود. (همان؛ حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۳۶) این پایگاه مجلاتی را که به طور منظم منتشر می‌شود و دارای هیئت تحریریه معتبر بین‌المللی است و مقالات آنها به داوری سپرده می‌شود، مشخص و اطلاعات کتاب‌شناختی آنها را منتشر می‌کند.

۲. مجله علمی - پژوهشی

این نشریه‌ها دارای ارزش علمی خاصی هستند و مقاله‌هایی را پذیرش و چاپ می‌کنند، که نتایج پژوهش‌های نظری و بنیادی بوده (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۳۶) و برخاسته از یک پژوهش علمی مورد قبول آن جامعه علمی باشد. ترتیب انتشار مجله علمی - پژوهشی بیشتر به صورت فصلنامه است. مقاله‌های دریافت شده پس از ارزیابی در کمیته علمی هر نشریه رد یا پذیرش می‌شود. اعتبار نشریات علمی - پژوهشی به داوری تخصصی و ارزش آن به نمایه شدن است. (فرامرزی، ۱۳۸۷، ص ۴۶) به دلیل سطح تخصصی مقالات، خوانندگان این نوع از مجلات اندک است.

۳. مجله علمی - ترویجی

مجلات علمی هستند که برای اشاعه دانش بشری و آشنا ساختن مخاطب با مفاهیم جدید علمی به زبانی ساده و نسبتاً علمی، دانش و راه‌های بهره‌بری از آن را بین گروه‌های کثیری که به حرفه‌ای مشخص اشتغال دارند، رواج می‌دهند. گرچه این نشریات از محتوای علمی برخوردارند، ولی محتوای آنها به زبانی ساده و عاری از اصطلاحات علمی بر روی کاغذ آورده می‌شود. استفاده از این نوع نشریات برای افراد زیادی، مثل افراد دارای تحصیلات دانشگاهی، صنعتگران، مخترعین و مبتکرین، افراد غیرمختص در آن رشته، مفید و مؤثر است. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۳۷)

۴. مجله بدون رتبه

تعدادی از نشریات علمی به دلیل اینکه هنوز رتبه دریافت نکرده‌اند، در هیچ کدام از دسته‌بندی‌های فوق جای ندارند. این نشریات تحت عنوان علمی - تخصصی فعالیت می‌کنند و ممکن است بعد از مدتی موفق به اخذ رتبه علمی شوند. اهم دلایل برای بدون رتبه ماندن آنها عبارت‌اند از:

۱. تازه منتشر شدن آنها؛

۲. نداشتن هیئت تحریریه قوی؛

۳. ضعیف بودن سطح علمی مقالات.

۵. مجله ترجمه‌ای

این نشریات به چاپ ترجمه مقالاتی می‌پردازند که انتخابی، مفید و جدید باشند.

۶. مجله آموزشی

نشریات آموزشی با هدف آموزش، انتقال دانش و گسترش سریع مسائل آموزشی چاپ می‌شوند. این نشریات حاوی مقالاتی است که گره‌گشای مسائل آموزشی باشند، به نقد کتب و مقالات جدید بپردازند و به شرح نظریات پیچیده یا به ارائه روش‌های جدید، بپردازند. (رهیافت، ش ۳۱، ص ۱۴)

۱. طبق آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور، مجلات علمی می‌توانند علاوه بر انتشار مقالات علمی، مطالبی غیر از مقالات علمی (اطلاع‌رسانی در مورد اعلام کشفیات جدید، درج نقدها و بررسی کتب...) را نیز منتشر کنند. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۴۱) بنابر آیین‌نامه، حداکثر ۱۰٪ صفحات نشریه علمی - پژوهشی و ۱۵٪ نشریه علمی - ترویجی می‌تواند مطالبی غیر از مقالات باشد و حداکثر ۵٪ نشریه می‌تواند به تبلیغات مرتبط اختصاص یابد. (آیین‌نامه کمیسیون نشریات علمی ۲-۱۶) این مطالب بیشتر شامل مواردی می‌شود که محققان و اندیشمندان تمایل به آگاهی از آنها دارند. (حیاتی، ۱۳۸۶، ص ۳۹)

طبق آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور، مصوب ۸۶/۱۲/۱، حداقل ۹۰٪ صفحات نشریه علمی - پژوهشی و ۸۵٪ نشریه علمی - ترویجی باید از مقالات علمی باشد. براساس انواع مقالات و نشریات علمی که در صفحات قبل مورد بحث قرار گرفت، مقالات و مطالبی که هر نشریه علمی می‌تواند چاپ و منتشر کند، شامل این موارد است:

۱. نشریات علمی - پژوهشی: این نشریات ماهیتی پژوهشی دارند. از این روی به چاپ مقالات پژوهشی، مانند مقالات پژوهشی کوتاه، مقاله‌های مروری فراگیر، نظری و تصحیح اثر اقدام می‌کنند (رهیافت، ش ۳۱، ص ۱۳) و مطالبی شامل گزارش‌های علمی کوتاه از پژوهش‌ها، نقد کتاب و مقاله، تفسیرهای علمی، جوابیه‌های علمی درباره مقاله‌های چاپ شده، بحث درباره روش‌های کیفی (فتوحی، ۱۳۸۵، ص ۸۸) مقاله‌های خبری کوتاه و نامه به سردبیر را چاپ می‌کنند. طبق آیین‌نامه کمیسیون نشریات علمی کشور، نشریات علمی - پژوهشی نمی‌توانند مقالات ترجمه چاپ نمایند. (آیین‌نامه کمیسیون نشریات علمی، ۲-۱۱)

۲. نشریات علمی - ترویجی: این نشریات ماهیتی ترویجی دارند. از این روی به چاپ مقالات ترویجی، مانند مقاله‌های مروری، اطلاع‌رسانی، گردآوری، دائرةالمعارفی،

توصیفی صرف، ترجمه‌ای و آموزشی اقدام می‌کنند. مطالبی شامل سرمقاله، اخبار علمی، خلاصه و معرفی همایش‌ها، کتب، نشریات، دیسکت‌ها، شرح مفید آزمایش‌های علمی و فنی، تشریح منابع و گفت‌وگوی علمی، مآخذ غیرقابل دسترس، یادداشت‌های انتقادی و ارتباطی (حری، ۱۳۸۵، ص ۱۸۴)، فراخوان مقاله و چاپ خلاصه انگلیسی مقالات همان شماره، از جمله مطالب این نشریات می‌باشد. طبق آیین‌نامه کمیسیون نشریات علمی کشور، نشریات علمی - ترویجی تا ۳۰٪ می‌توانند مقالات ترجمه چاپ نمایند. (آیین‌نامه کمیسیون نشریات علمی، ۱۱-۲)

پیشنهاد

۱. در حوزه‌های علمیه، در درس‌های خارج علما، پیرامون موضوعات و مسائل دینی بحث‌های شفاهی زیادی صورت می‌گیرد. با توجه به ماهیت پژوهشی، شیوه و محتوای مباحث، می‌توان آنها را در زمره مقالات مروری فراگیر قرار داد که ماهیت علمی - پژوهشی دارند.
۲. برای سرعت بخشیدن به اطلاع‌رسانی‌های دینی، پاسخ به شبهات، تبادل و گسترش مفاهیم دینی در جامعه یکی از راه‌ها، توسعه نشریات آموزشی به همراه چاپ مقالات آموزشی برگرفته از سخنرانی‌ها است.
۳. چاپ مقالات ترجمه‌ای و تصحیح اثر، نقش مؤثری در حفظ و گسترش، دانش و فرهنگ دینی دارد. از این روی تصحیح اثر و ترجمه متون و منابع دینی در حوزه‌های علمیه اهمیت فراوانی دارد.
۴. با توجه به فضای دینی نشریات حوزوی، پیشنهاد می‌شود که از احادیث مربوط به موضوع تخصصی هر نشریه، در نشریات استفاده شود تا هم از مفاهیم مضامین آنها بهره‌برده شود و هم محققان و نویسندگان با احادیث بیشتری در رشته تخصصی خود آشنا شوند.

۱. «اقتراح، پژوهش و چشم‌اندازهای پیش روی حوزه»، پژوهش و حوزه، شماره ۲۹، قم، معاونت پژوهش حوزه علمیه قم.
۲. جعفری، سیدمحمد، «جایگاه ارتباط علمی در دنیای امروز»، رهیافت، شماره ۸، بهار ۱۳۷۴، تهران، شورای پژوهش‌های علمی کشور.
۳. جهانبخش، جويا، «تصحیح متون کهن»، پژوهش و حوزه، شماره ۱۰، قم، معاونت پژوهش حوزه علمیه قم.
۴. چمنی، جمشیدیان، بختیاری، «روش‌های تولید و اشاعه یافته‌های علمی»، رهیافت، شماره ۳۱، پاییز و زمستان ۱۳۸۴، تهران، شورای پژوهش‌های علمی کشور.
۵. حرّی، عباس، آیین نگارش علمی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، چهارم، ۱۳۸۵.
۶. حسنی، سید حمیدرضا و علیپور، مهدی، «روش‌شناسی اجتهاد و اعتبارسنجی معرفتی آن»، حوزه و دانشگاه، شماره ۵۰، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۷. حیاتی، زهیر و علیجانی، رحیم، نگارش مقاله گزارش و سایر انتشارات علمی، تهران، چاپار، اول، ۱۳۸۶.
۸. رشاد، علی‌اکبر، «اجتهاد موجود و اجتهاد مطلوب»، پژوهش و حوزه، شماره ۱۲، قم، معاونت پژوهش حوزه علمیه قم.
۹. ریاحی، محمداسماعیل، «مجلات علمی مجرای ارتباط دانشمندان»، رهیافت، شماره ۸، بهار ۱۳۷۴، تهران، شورای پژوهش‌های علمی کشور.
۱۰. _____، شیوه بهره‌گیری از کتابخانه.
۱۱. فتوحی، محمود، آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی، تهران، سخن، ۱۳۸۵.
۱۲. فرامرزی قراملکی، احد و شالباغ، عذرا، تدوین پایان‌نامه، شیوه‌ها و مهارت‌ها، قم، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، معاونت پژوهش، ۱۳۸۶.
۱۳. فرامرزی، سالار، چگونه مقاله بنویسیم، اصفهان، نوشته، اول، ۱۳۸۷.
۱۴. فنایی، ابوالقاسم، «جایگاه موضوع‌شناسی در اجتهاد»، نقد و نظر، شماره ۵، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
۱۵. کیا، علی‌اصغر، بررسی عوامل مؤثر بر انتشار نشریات علمی در ایران.
۱۶. گیوی، احمد، زبان و نگارش فارسی، تهران، سمت، ۱۳۸۲.

